

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך יח, תשכ"ז

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

“להניח תפילין”

אנו מְנִיחִים תפילין, או מְנִיחִים תפילין?
מברכים “לְהַנִּיחַ תפילין”, או “לְהַנִּיחַ תפילין”?
כדומר, איזו משתי הנטיות שבהפעיל יפה לעניין
תפילין, הנטייה הדגושה או הרפויה?

השאלה אינה חדשה, אבל שוב עורר אותה שואל,
והוא מטובי המורים ללשוננו ולדקדוקה. לא אבוא כאן לפסוק
הלכה, אלא רק לברר את השאלה ואת נוסח הברכה.
“פסק מהר”י מולין (מהרי”ל), שיש לברך להניח
בקמץ תחת ההא, אבל לא בפתח ודגש. אף
כי אין חילוק במשמעות, מכל מקום ראוי לברך
כלשון הכתוב לְהַנִּיחַ ברכה אל ביתך” — זה לשון “האגור”,
סי’ לו, והביאו בית יוסף לטור אורח חיים, סי’ כה,
וכך פסק גם בשולחן ערוך, שם, סי’ ז.

וכך דעת רוב הפוסקים, ויש מהם שאף הרחיקו לכת
ואמרו, שיש חילוק במשמעות, ושהצורה הדגושה מורה
על עניין עזיבה, “שיניח ויעזוב את המצוה וילך לו ולא
יקיימנה; לכך יאמר להניח בקמץ, שמשמעותו, שצוה לנו
שנעשה להם מקום שינחו שם על זרועו או על ראשו
(הלבוש, שם, וכן גם ב”לחם חמודות” לבעל תוספות יום-טוב,
הלכות תפילין ס”ק נד)¹.

1. הציון של “באר היטב” לשו”ע צריך תיקון. נמשך
אחר “עולת תמיד”, שייחס ל”לבוש” ול”לחם חמודות” את היפוכם

היו בין הפוסקים יחידים שחלקו על כך, כגון בעל
"מצת ושימורים", והסתיע בדבריו של ר' מנחם לונזאנו
ב"המעריך" וניקד להניח בפתח ובדגש. ואמנם כך מצוי גם
בקצת משניות מנוקדות (שבועות ג, ח).

בסידורי הספרדים ובסידורי האשכנזים² מנוקד
ב ק מ ן ורפה. בסידורי התימנים מנוקד בפתח ובדגש,
ומפרשו של התכלאל, מהר"י צאלח, רואה בדברי לונזאנו סיוע
למסורת זו.

שתי הנטיות של הניח, הדגושה והרפויה, שתיהן
מצויות במקרא, ושימושיהן רבים.

הנטייה הדגושה מצויה במשמעות "שם דבר במקום,
שם דבר על דבר" וכדומה, כגון "והניחו לפני מזבח ה'"
(דבר' כו, ד); וכן במשמעות "הרשה, לא מנע": "הניחה
לי ואכלם" (שמות לב, י), "איננו מניח לו לישון" (קהלת
ח, י"א); ובמשמעות "עזב, השאיר": "אחיכם האחד הניחו
אתי" (שם מב, לג); "לא יניח ממנו עד בקר" (ויק' ז, טו).
הנטייה הרפויה מצויה במשמעות "שם דבר במקום,
שם דבר על דבר" (כמו הדגושה), כגון "להניח ברכה אל
ביתך" (יחז' מד, ל), "ויניחני בתוך הבקעה" (שם לו, א),
"יניח ידו" (שמות יז, יא); ובמשמעות "נתן מנוחה ומרגוע",
כגון: "וה' הניח לו מכל אויביו" (ש"ב ז, א), "ביום הניח

הגמור של הדברים שכתבו. ועי' ב"אליהו רבה" וב"שערי תשובה"
או"ח סי' כה.

2. חוץ מסידור "עבודת ישראל" של בר, שכידוע נוטה לתיקוני

דקדוק ע"פ סברה.

ה' לך מעצבך ומרגנך (ישעי' יד, ג). ואפשר למצוא גוני שימושים נוספים.

שתי הנטיות כאחת, גם הדגושה גם הרפויה, יפות הן לענייננו, להנחת התפילין, ויש פנים לכאן ולכאן. אולם בניסוחן של ברכות נתנה ההלכה והמסורת דעתה לא רק על דקדוק הצורות, אלא גם על כוונתה הברורה של הברכה. כל מקום שהיה בידן למנוע כוונה זרה ולא רצויה, השתדלו למנוע, והעדיפו לשונות שאינם יכולים לצאת גם לכוונה האחרת. כאן חששו, שמא יתפרש הפועל מלשון עזיבה (עיין דברי ה"לבוש" לעיל), שהוא אחד השימושים העיקריים של הנטייה הדגושה בפועל זה. וכך השיב ר' משה זכות³ על דברי "מצת שמורים" ועל ר"מ לונזאנו, ש"בקמץ אתי שפיר, שפירושו שתהיה נחה שם בקיום ובקביעות ע"י הקשר, ולא תנוד אנה ואנה", ואילו "בפתח ודגש הוא גם כן לשון עזיבה. וגם כשהוא בלשון שימה כגון ההנחתו לפני ה' אינו אלא שימה גרידא ארעי".

ור' יעקב עמדין בסידורו:
"ואין לומר להניח בפתח ודגש, כי אז יורה בעצם וראשונה ענין עזיבה, שהוא היפך הנרצה כאן".
לא טען, שהצורה הדגושה מורה על עזיבה דווקא, אלא "בעצם וראשונה", היינו לדעתו זוהי המשמעות העיקרית, ויש למנוע אותה. לשון הברכה צריך שתהא ברורה וחד משמעית.

3. דבריו הובאו ב"שערי תשובה" על שו"ע או"ח, סי' כה.